

مقدمه

محتوای غالب حقوق هوایی مخصوصاً حقوق عمومی از طریق حقوق بین الملل عمومی تولید شده است. حقوق بین الملل عمومی هوایی، نظامی حقوقی است که بر رفتار دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در فعالیت‌های هواپیمایی حاکم است. این نظام همچنین محدوده‌های کنترل دولت بر هوافضای بالای سرزمینش را در خصوص بهره‌برداری‌های هوایی، وظایف، تعهدات و مسئولیت در حمل و نقل هوایی و جلوگیری از جرایم هواپیمایی و مجازات مجرمان در هواپیما و علیه هواپیمایی کشوری و نهایتاً سطح مجاز دسترسی شرکت‌های هواپیمایی خارجی به بازار تعیین می‌کند.

هواپیمایی پدیده‌ای فرامرزی و بین‌المللی است. ارتباطات مردمی و مبادله کالاها و تبادل فرهنگی و ارتقای سطح دانش و آگاهی مردم نسبت به قبل از فعالیت حمل و نقل بین‌المللی هوایی به شدت افزایش یافته است و روز به روز بر آن‌ها افزوده می‌شود. تنظیم فعالیت‌های حمل و نقل بین‌المللی هوایی مستلزم تدوین مقررات یکنواخت و وجود یک ساختار بین‌المللی است. با وجود این، در این نظام حقوقی یک دولت جهانی یا قوه قانون‌گذاری جهانی وجود ندارد، زیرا علی‌رغم همه پیشرفت‌هایی که در حوزه حمل و نقل بین‌المللی هوایی ایجاد شده هنوز اصل حاکمیت دولت‌ها بر قلمرو خود باقی مانده است و دولت‌ها تمایلی به واگذاری قدرت خود به سیستم فراملی را ندارند. دولت‌ها هیچ‌گاه قدرت خود را در حمل و نقل هوایی به سازمان فراملی، مانند سازمان بین‌المللی هواپیمایی کشوری (ایکائو)، واگذار نکرده‌اند. بنابراین، جهانی‌سازی حقوق هوایی تنها تحت اصل رعایت و حفظ مصالح عمومی و نه یک شخصیت فوق ملی به ترتیب ذیل ممکن شد:

- معاهده‌ای که به موجب آن دولت‌های متعاقد خود را ملزم به تعهدات مندرج در آن کرده باشند؛ مثال بارز آن کنوانسیون شیکاگو در خصوص هواپیمایی بین‌المللی کشوری است.

- سازمانی بین‌المللی که بتواند تصمیمات لازم را در خصوص عمل به تعهدات دولت‌ها بگیرد؛ مثال بارز آن ایکائو است.

چهارچوب حقوقی، که چنین سازمانی باید به آن اقدام کند، با توجه به اصل حاکمیت ملی تعریف و محدود شده است. در محدوده‌ای که حاکمیت یک دولت اعمال می‌شود، هواپیمای سایر دولت‌ها و شخصیت‌های بین‌المللی باید برای ورود به آن سرزمین اجازه بگیرند. بنابراین، برای اجرای سیستم حمل و نقل بین‌المللی موارد ذیل الزامی است:

- تخصیص بهره‌بردار هوایی به کشوری معین (ثبت هواپیما در یک دولت)؛

- حقوق بهره‌برداری در کشورهای بی‌غیر از کشور ثبت‌کننده هواپیما؛

- رعایت استانداردهای مشترک برای موضوعات فنی در هواپیمایی (گواهی‌نامه‌ها و مجوزها)؛

- ایجاد سازمانی که مسئول تعریف و صدور استانداردهای مشترک باشد؛

- ایجاد سیستم ملی هوایی که بر طبق آن دولت‌های متعاقد استانداردهای بین‌المللی را رعایت کنند.^۱

اگرچه امروزه با توسعه فناوری‌های جدید در حوزه اطلاعات، دسترسی به داده‌های حقوق بین‌الملل هوایی، اعم از اسناد حقوقی و تحقیقات علمای حقوق، به راحتی امکان‌پذیر است، موضوع حقوق بین‌الملل هوایی با توجه به ارتباط آن با امور فنی هواپیمایی و با قوانین هوایی بیش از ۱۹۰ سیستم حقوقی داخلی کشورها، این‌گرایش حقوق را از دیگر رشته‌ها متمایز کرده است. بنابراین، علاقه‌مندان به این حوزه برای شناخت اصول و مبنای حقوق هوایی باید علاوه بر اصول و مبنای حقوق بین‌الملل عمومی و حقوق داخلی، از موضوعات هواپیمایی نیز آگاه شوند.

پی‌بردن به جزئیات حقوق هوایی برای علاقه‌مندان از ضروریات است و باید به منابع اصیل حقوق هوایی مراجعه کنند. از آنجا که در سال‌های اخیر صنعت هواپیمایی و دانشکده‌های حقوق توجه خاصی به موضوع حقوق هوایی کرده‌اند، امید است منابع معتبری که به جزئیات حقوق هوایی می‌پردازند نیز افزایش یابند. لکن قبل از کنکاش در جزئیات نیاز است که مقدمه این حقوق تبیین شود. در کتاب *حقوق بین‌الملل عمومی هوایی* درصدد بیان اصولی هستیم که خواننده را به این آمادگی برساند.^۲

1. Gjemulla & Weber, *International and EU Aviation Law: Selected Issues*, p. 5.

2. Goldsmith & Posner, *The Limits of International Law*, p. 82.

در این کتاب تلاش بر این است که سطوح اصلی حقوق بین‌الملل عمومی هوایی برای خواننده روشن شود. در این مطالعه ساختار مقرراتی صنعت حمل و نقل بین‌المللی هوایی بیان و موضوعات ایمنی و امنیتی هواپیمایی با توجه به تحولات جدید در ساختار بین‌المللی در خصوص نظارت و بازرسی بر اجرای ایمنی و امنیت هواپیمایی در چهارچوب همکاری‌های بین‌المللی بررسی می‌شود. تلاش شده است از یک طرف به طور مختصر معاهدات و ساختارهای بین‌المللی ای روشن شوند که دغدغه جامعه بین‌المللی اند و با شروع حمل و نقل بین‌المللی هوایی تا به امروز تدوین، اصلاح و متحول شده‌اند و از طرف دیگر موضوعاتی اصلی بیان شوند که در حوزه بین‌المللی هوایی برای دولت‌ها تعهدات و وظایف و مسئولیت‌هایی را به همراه می‌آورند. در نهایت در هر بخش قوانین و مقررات ملی در کشور جمهوری اسلامی ایران که منطبق با مقررات بین‌المللی وضع شده‌اند، بیان شوند.

بررسی قوانین و مقررات هوایی ایران در حوزه حقوق بین‌الملل عمومی مورد توجه قرار گرفته، زیرا هواپیما وسیله نقلیه‌ای است که به سرعت جابه‌جا و به راحتی در قلمرو هوایی دیگر دولت‌ها وارد می‌شود و با توجه به اعمال حاکمیت هوایی، هر دولتی با قوانین هوایی ملی متفاوتی مواجه است، و جامعه بین‌المللی در سال‌های گذشته همواره درخواست داشته است به منظور یکنواختی مقررات هوایی، دولت‌ها قوانین و مقررات ملی خود را مطابق با استانداردهای بین‌المللی تدوین کنند. با تدوین مقررات ملی هماهنگ با مقررات بین‌المللی مشکلاتی که همواره صنعت حمل و نقل بین‌المللی هوایی در زمینه بهره‌برداری از هواپیما روبه‌روست، کاهش می‌یابد و به حداقل می‌رسد.

از بررسی معاهدات بین‌المللی چندجانبه هوایی مشخص می‌شود که جامعه بین‌المللی به چهار موضوع توجه خاص داشته است:^۱

۱. ایمنی هوایی؛

۲. امنیت هوایی؛

۳. اقتصاد هواپیمایی؛

۴. تعارض قوانین و مسئولیت اشخاص.

در این کتاب به طور خاص پس از بررسی کلیه معاهدات بین‌المللی هوایی و ساختار بین‌المللی ای که در اجرای این معاهدات وجود دارد و اصول بین‌المللی حاکم بر

1. Havel & Sanchez, *The Principles and Practice of International Aviation Law*, p. 12.

هوایمایی یعنی حاکمیت و مسئولیت دولت‌ها، به دو موضوع اصلی حقوق بین‌الملل عمومی هوایی پرداخته می‌شود که ناظر بر ایمنی و امنیت هوایمایی است:

۱. تدوین و اجرای مقررات یکنواخت بین‌المللی ایمنی هوایمایی از شروع فعالیت حمل و نقل بین‌المللی هوایی اولین دستور کار کنفرانس‌های بین‌المللی بوده است، زیرا بدون تأمین و تثبیت ایمنی هوانوردی، و رعایت استانداردها و روندهای یکنواخت فنی، امکان بهره‌برداری‌های بین‌المللی حمل و نقل هوایی و توسعه آن وجود ندارد. کنوانسیون شیکاگو ۱۹۴۴ اصول اصلی ایمنی هوایمایی را بیان کرده است و اکثر کشورهای جهان به آن ملحق شده‌اند و آن را در حال حاضر اجرا می‌کنند. کنوانسیون شیکاگو به سه موضوع اصلی ایمنی هوایمایی یعنی وضعیت هوایمما، بهره‌برداری هوایمما، تسهیلات هوانوردی فرودگاهی و بررسی سوانح هوایی پرداخته که در این کتاب نیز در راستای تبیین ایمنی هوایمایی این موضوعات بررسی شده است.

۲. از طرف دیگر با پدیدار شدن مداخلات غیر قانونی در هوایمما و خرابکاری عمدی افراد در دهه ۱۹۶۰، جامعه بین‌المللی به منظور حفظ ایمنی هوایمایی و جان مسافران و اموال و مجازات متخلفان کنوانسیون‌هایی امنیتی را به منظور یکنواخت کردن برخی مقررات امنیتی تدوین کرده است. در این راستا کنوانسیون شیکاگو را نیز اصلاح کرده است. از این رو با توجه به این که جامعه بین‌المللی به امنیت هوایمایی توجه خاص کرده و مقررات جداگانه‌ای را به طور مفصل در چهارچوب اصلاح کنوانسیون شیکاگو یا تهیه استانداردهای بین‌المللی امنیتی و همچنین چندین معاهده بین‌المللی خاص تدوین کرده است، لذا به طور خاص بررسی شده‌اند.

با وجود این، این کتاب به طور خاص به مقررات اقتصاد هوایمایی و تعارض قوانین نمی‌پردازد، زیرا:

۱. اگرچه کشور آمریکا درباره موافقت‌نامه‌های حمل و نقل بین‌المللی بازرگانی تلاش‌هایی را در سال ۱۹۴۴ همراه با تهیه کنوانسیون شیکاگو صورت داده است، کشورها تمایلی به ایجاد مقررات یکنواخت بین‌المللی در این زمینه پیدا نکرده‌اند. چرا که از یک طرف به سیاست‌های حمل و نقل هوایی کشور خود در زمینه ملی و بین‌المللی توجه کرده‌اند و از طرف دیگر گرایش به انعقاد و اجرای موافقت‌نامه‌های دوجانبه داشته و دارند. از این رو بررسی مشروح موافقت‌نامه‌های دوجانبه یا سیاست‌های آسمان باز نیازمند بررسی جداگانه‌ای است. هرچند نظر به این که موافقت‌نامه‌های دوجانبه

معاهداتی هستند که در چهارچوب حقوق بین الملل عمومی هوایی قرار می گیرند، در فصل بهره برداری هوایی بررسی شده اند.

۲. موضوع تعارض قوانین و یکنواخت کردن مقررات حقوق خصوصی که ناظر بر مسئولیت اشخاص نظیر بهره برداران و شرکت های هواپیمایی است یا ناظر بر یکنواخت کردن برخی موضوعات معاملات هواپیمایی است، ارتباط مستقیمی با مسئولیت، تعهدات و وظایف دولت ها ندارد و بر اساس قوانین و مقررات ملی بررسی می شود^۱ که در کتابی جداگانه با عنوان *حقوق بین الملل خصوصی هوایی* مورد بحث قرار گرفته است.

بنابراین، کتاب حاضر در یازده فصل تألیف شده است که خواننده در فصل اول با کلیات هواپیمایی آشنا می شود. در کلیات، تاریخچه مقررات هواپیمایی و مفاهیم و منابع حقوق بین الملل هوایی بررسی شده اند. در فصل دوم به اصول اساسی حقوق بین الملل عمومی حاکم بر فعالیت های هواپیمایی توجه شده است که عبارت اند از: حاکمیت، صلاحیت و مسئولیت. در فصل سوم سعی شده است تمامی معاهدات بین المللی هوایی که از زمان فعالیت حمل و نقل بین المللی تصویب شده اند، به طور مختصر بررسی شوند. نهادهای مؤثر در اجرای حمل و نقل بین المللی هواپیمایی در فصل چهارم بحث شده است. فصل پنجم اختصاص به بررسی حل و فصل اختلافات هواپیمایی کشوری دارد. در فصل ششم به بررسی موضوع ایمنی هواپیمایی پرداخته شده است. نویسنده در فصل هفتم، هشتم، نهم و دهم موضوعات خاص ایمنی هواپیمایی را که در کنوانسیون شیکاگو مورد توجه قرار گرفته، بررسی کرده است که شامل وضعیت هواپیما، بهره برداری هواپیما، تسهیلات هوانوردی و بررسی سوانح هوایی می شود. در فصل آخر یعنی فصل یازدهم امنیت هواپیمایی مورد توجه قرار گرفته است.

---

۱. کاظمی، مسئولیت شرکت های هواپیمایی در حقوق تطبیقی.